

Adama van Scheltema, tegen drankmisbruik het evangelie

Christenstrijders is een serie over christenen die stredden voor een ideaal. Vandaag: ds. C.S. Adama van Scheltema, de drankbestrijder uit de Jordaan.

CHRISTENSTRIJDERS

door onze redacteur
Willem Bouwman

De Jordaan was in de negentiende eeuw een verlosnde arbeiderswijk in Amsterdam, aan de overzijde van de Prinsengracht. De bewoners stonden bekend als rondborstige, vrijpostige lieden, die hun brood verdienden als havensjouwer, straatmuzikant of duivenmelker. In de Jordaan was het leven niet best. De straten en stegen waren smal, de grachten stonken en de huizen waren slecht. Veel mensen woonden in krotwoningen of in enorme gebouwen waar tientallen gezinnen samenhoekten. Het drankmisbruik was er groot.

De Jordaan was een van de geografische wijken van de hervormde gemeente in Amsterdam. Veel predikanten die naar Amsterdam kwamen en de Jordaan kregen toegewezen, probeerden hun wijk zo snel mogelijk met een andere te verwisselen. C.S. Adama van Scheltema, die in 1849 vanuit Hoorn naar Amsterdam verhuisde en dominee werd in de Jordaan, was een blijver. Meer dan dertig jaar lang, tot zijn emeritaat in 1881, streed hij voor het geestelijk en lichamelijk welzijn van de Jordanezen. Hij organiseerde zondagsscholen, ging veel op huisbezoek en werd vooral bekend door zijn strijd tegen het drankmisbruik.

Dramatisch voorval

Carel Steven Adama van Scheltema (1815-1897), kortweg Scheltema genoemd, was de zoon van een Haagse kassier en later boekhouder van de Landsdrukkerij. Hij studeerde theologie in Leiden en werd in 1839 hervormd predikant in het Zeeuwse Borssele. Dat jaar trouwde hij met Hendrika Stokhuyzen, met wie hij veertien kinderen zou krijgen. In 1872 ontviel ze hem door de verdrinkingsdood.

Als jonge dominee zag Scheltema hoeveel ellende de drank teweegbracht onder de Zeeuwse landarbeiders. Een dramatisch voorval maakte hem tot drankbestrijder. Tijdens een veiling die hij bezocht, werd een jonge kerel opgehitst door het publiek om een glas jenever leeg te drinken als de veilingklok sloeg. Uiteindelijk werd de drank hem te veel en stierf hij voor de ogen van het volk. Geschokt meldde Scheltema zich als lid bij de Nederlandsche Vereniging tot Afschaffing van Sterken Drank (NVASD), waarvan hij al snel bestuurder werd.

Drankmisbruik was destijds een groot probleem in Nederland, vooral door de groeiende populariteit van de jenever, die de consumptie van bier en de wijn bijna verdampen deed. De drankbestrijders van de NVASD, opgericht in 1842, keerden zich alleen tegen de sterke drank. Wijn en bier vonden ze een heilzaam alternatief voor de jenever, die 'erger dan de cholera' zou zijn. Om het jenevergebruik terug te dringen stelde ds. Ottho Heldring voor, de accijns op bier af te schaffen. Zijn collega Anthony Winkler Prins, de grondlegger van de gelijknamige encyclopedie, probeerde het volk van de jenever af te helpen door het aan de wijn te krijgen.

Toen Scheltema in 1849 dominee in de Jordaan werd, mocht hij nauwelijks rekenen op steun van de kerkenraad in de strijd tegen drankmisbruik. De hervormde gemeente in Amsterdam was een massale volkskerk met veel randleiden, vooral in

Ds. Carel Steven Adama van Scheltema, geportretteerd op zijn tachtigste verjaardag, 25 januari 1895. | foto archief ND

de lagere volksklassen. Voor dominees en ouderlingen was het onbegonnen werk om dronkaards te vermanen of onder kerkelijke tucht te plaatsen. Alleen gemeenteleden die leefden van de kerkelijke bedeling, kregen geen geld meer als ze dronken waren aangetroffen.

Scheltema probeerde de bewoners van de Jordaan weer bij de kerk te betrekken. Hij zocht de mensen op en probeerde hun ellende te verzachten door te wijzen op de gevaren van alcohol.

Julia Wightman

Zijn strijd tegen de drank streed hij met nog meer vuur toen hij in 1861 een boek van de Engelse

predikantsvrouw Julia Wightman las, *Haste to the Rescue* ('Haast u ter redding'). Wightman ging geregeld voor haar zieke man op huisbezoek en ontdekte dat de arbeidersbevolking niets meer van de kerk verwachtte, van God vervreemdde en aan drankmisbruik ten onder ging. Wightman begreep dat kerkdiensten en catechisaties niet volstonden om de arbeiders weer bij de kerk te krijgen. De kerk moest maatschappelijke hulp verlenen en hen van de drank afhelpen. Scheltema werd door Wightmans boek gegrepen. Hij liet een vertaling verschijnen onder de titel *Uit de achterbuurt. Mededeelingen eener predikantsvrouw*.

In de Jordaan zal het weinig gelezen zijn, want veel bewoners konden niet lezen en niet schrijven. Daarom hield Scheltema Bijbellezingen in een woonhuis aan de Tuinstraat, „met de onverzholen erkentenis dat eene bestrijding der heerschende drinkgewoonten het doel daarvan was”. Er kwam veel volk op af, want Scheltema was een bevlogen spreker, die de mensen tot het einde boeien kon. Met steun van enkele rijke gemeenteleden kwam er een Christelijke Wijkvereniging, ter bevordering „van den godsdienstzin en de christelijken levenswandel der bewoners”. Scheltema betrok de rijke gemeenteleden aan de welgestelde zijde van de Prinsengracht bij het werk, zodat er in 1863 een wijkgebouw werd gebouwd voor het kerkelijk werk in de Jordaan: het Koning Willemshuis aan de Egelantiersstraat. In de muur werd een loden koker gemetseld met daarin het boekje van Julia Wightman. Het Koning Willemshuis werd de hefboom waarmee de Jordaan uit het slijk getild moest worden – soms letterlijk, want vanuit het huis werd in een deel van de wijk een waterleiding aangelegd. Scheltema hield er wekelijks een Bijbellezing en organiseerde er een zondagsschool voor zeventienhonderd kinderen, verdeeld in groepjes van tien à vijftien kinderen. Als ze twaalf geworden waren, konden ze terecht in een kerkkerk. Scheltema's ijver reikte verder dan de Jordaan. Hij toonde tegen de gemeenteleden die aandelen in de Surinaamse slavenplantages bezaten. Daartoe behoorde ook de hervormde diaconie, die in 1855 zware verliezen leed toen de negerslaven op twee plantages in opstand kwamen. Hij stelde 46 liedbundels samen en schreef talrijke stichtelijke liederen, waarvan het bekendste zonder twijfel "t Scheepken onder Jezus' hoede" is. Hij was medeoprichter van de Nederlandse Zondagsschool Vereniging en van de Nationale Christen Geheel-Onthouders Vereniging.

Geschil met Kuypers

Adama van Scheltema was een orthodox christen en stond niet zo ver bij Abraham Kuypers vandaan. Maar toen Kuypers in 1868 een vernietigende brochure schreef over de geestelijke staat van de hervormde volkskerk, vond hij Scheltema tegenover zich. De brede volkskerk, met al haar afval en onverschilligheid, was het terrein waar Adama van Scheltema zielen voor Christus wilde winnen. Het geschil onttaarde niet in vijandschap. Toen Kuypers twee jaar later een beroep aannam naar Amsterdam, werd hij door Scheltema bevestigd. In het dankwoord sprak Kuypers lovende woorden over het werk van zijn bevestigster: „Ga voort, broeder, met de koorden der genade, wat afdreef terug te brengen, het verlorene te zoeken, naar de gave u zoo ruimschoots geschonken.” Scheltema ging voort in de Jordaan, tot 1881, toen hij wegens chronische eczeem emeritaat aanvraagde. Als emeritus predikant maakte hij zich verdienstelijk als vertaler van onder meer *The Pilgrim's Progress* van John Bunyan en *Uncle Tom's Cabin* van Harriet Beecher Stowe. Toen hij in 1897 overleed, erkenden velen inmiddels de noodzaak van geheelonthouding. De strijd was niet vergeefs geweest.